

EL CAVALLER JOAQUIM DE SETANTI

Albert ROSSICH

Fa uns anys, el nom de Setantí era més conegut entre els lletraferits per ser el del carrer on vivia el poeta J. V. Foix, a Sarrià, que no pas per la història d'aquesta família de ciutadans honorats de Barcelona, o del seu representant més famós, Joaquim de Setanti, un escriptor moralista en castellà no pas menyspreable, en altre temps més llegit i recordat que no pas ara. (Un incís obligat: no és pas a Lluís de Setanti, com diu una placa recent al cap del carrer, que es devia dedicar aquesta via pública: al 1927, en plena *dictablanda*, a qui sens dubte es volia honorar era Joaquim, en la seva qualitat d'escriptor català en castellà).¹

Ignorem la data de naixença de Setanti, tot i que el lloc devia ser Barcelona, ciutat de la qual va ser conseller el 1588 i conseller en cap el 1592 i 1605.² Entre 1566 i 1571 va lluitar a Flandes. Va reunir una important biblioteca (com a cosa curiosa, el seu ex-libris és un dels primers que es coneixen),³ i va intervenir, com a jutge o com a concursant, en diversos certàmens poètics barcelonins. Una filla seva es va casar

-
1. Un informe d'Agustí Duran i Sanpere sobre retolació de carrers de Barcelona, del 1930, ja feia notar que molts noms de carrers «són donats amb poca precisió i no és fàcil saber quin és el personatge a qui al·ludeixen» (cit. per Jesús PORTAVELLA, *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1997 [2^a ed.], 12-13). De fet, l'*Expediente de la nueva nomenclatura de las calles de Sarrià, cuya denominación varió aquel Ayuntamiento antes de la agregación* (Arxiu de l'Ajuntament de Barcelona, Año 1926. *Rotulación y numeración de calles*, núm. 3) només fa constar com a nova denominació proposada la de "Setantí" (en contra de la que havia acordat l'Ajuntament de Sarrià, que era "Notari Vilana"). Un altre autor, estrictament contemporani de Joaquim de Setantí, que no ha tingut sort dins el nomenclàtor de carrers barcelonins és Vicent Garcia, el Rector de Vallfogona. El carrer que se li va dedicar a Gràcia, designat de manera abreujada amb el nom de "Vallfogona", que és com era conegut habitualment el cèlebre escriptor, ha estat interpretat com una dedicatòria al poble de Vallfogona. I no: l'existència del carrer veí de Pere Serafí prou que demostra que era als dos escriptors en català més importants de l'època moderna a qui es volia recordar. (Vull agrair expressament a Carme Comeras l'amabilitat amb què va atendre les meves consultes sobre el tema).
 2. Hem de creure que era el 1605 quan Setantí va ser conseller en cap, contra el que consigna Bruniquer (=1604); cf. el testimoni de Jeroni PUJADES, *Dietari*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, 401, i el que reporta Cristian CORTÈS, *Els Setantí*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973, 135.
 3. CORTÈS, *op. cit.*, 129.

amb Jeroni d'Herèdia, tortosí, militar com ell i, també com ell, escriptor exclusivament en castellà. Va morir a Barcelona el 1617.⁴

Com a poeta, Setanti és autor, si més no, d'un sonet liminar a Tomás de Trujillo (1604). Com a prosista, va publicar *Frutos de la historia* (1590) basant-se en els historiadors clàssics, llibre que va ser reeditat i traduït a l'italià. Però l'obra més coneguda de Setanti és un assaig integrat per 500 pensaments breus, *Centellas de varios conceptos*, acompanyades d'una col·lecció de 200 aforismes, *Avisos de amigo*, publicats com a complement dels *Aforismos sacados de la Historia de Publio Cornelio Tácito* de Benedicto Arias Montano (1614). Aquesta obra el converteix en un dels pocs literats en castellà de relleu que Catalunya va donar al segle XVII.⁵ Don Marcelino Menéndez Pelayo, per exemple, s'hi va referir qualificant-lo de «moralista sentencioso y a veces profundo, una especie de La Rochefoucauld español».⁶ Les *Centellas* i els *Avisos* van ser reeditats diverses vegades i finalment traduïts al català.⁷

El motiu d'aquesta nota, però, és aclarir que aquest cognom no s'ha de pronunciar Setantí, amb accent sobre l'última síl·laba, com apareix a gairebé tota la bibliografia, sinó Setanti. D'entrada, convé saber que no es tracta d'un llinatge d'origen català. Cristian Cortès, en un estudi completíssim sobre aquesta família, ja va deixar ben clar que l'origen d'aquest estrany cognom es troba en l'italià. En efecte, el primer membre d'aquesta família establert a Barcelona (1399) ha de ser Jaume Acceptante, fill de Michaele Accettanti, de la ciutat pisana de Lucca.⁸ Establerta aquesta branca de la família a Barcelona, el seu cognom experimenta modificacions en la seva adaptació al català: Ytanti, Aytanti, Xatanti, Xetanti, Cetanti, Setanti.

L'alternança que hi ha als documents entre Xatanti / Satanti no ofereix cap problema: aquesta coexistència és habitual en català (xafallós / cefallós; xanglot / sanglot; xaragall / saragall; xarrampió / sarrampió; xeixa / seixa; xeixanta / seixanta; xerigot / serigot; ximbomba / simbomba; xíndria / síndria; xiprer / ciprer; xirgar / sirgar; xiringa / siringa; xisclar / sisclar; xoriguer / soriguer; xiular / siular; xivada / civada; xivera / civera; xucar / sucar; xuclar / suclar, etc.). Normalment, una de cada dues formes ha quedat com a residual: arcaica, dialectal o vulgar; en d'altres casos, en canvi, l'alternança ha permès crear una especialització semàntica dels dos termes inicialment sinònims: ximple / simple i derivats. Sigui com sigui, a l'edat moderna la llengua literària generalment prefereix les formes amb *s* o *c* a les formes amb *x*. (Significativament, les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, de finals del segle XV, prescriuen sistemàticament en aquests casos la pronúncia amb [s] inicial).

4. CORTÈS, *op. cit.*, 117-173.

5. Miquel S. OLIVER, «La producció castellana a Catalunya. (Del segle XVI al XVIII)», *Estudis Universitaris Catalans*, III (1909), 117-129 (ps. 124-125).

6. Marcelino MENÉNDEZ PELAYO, *Antología de poetas líricos castellanos*, X, Santander, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1945, 405.

7. Veg. Antonio PALAU I DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, XXI, Antonio Palau Dulcet & The Dolphin Book, 1969, 131. Notem que Palau escriu, correctament, 'Setanti'.

8. Mª Teresa FERRER, «Mercanti italiani nelle terre catalane», *Rivista Storia Arte e Archivi per le province Ale e Asti*, LXXVI (1967), 38; cit. per CORTÈS, *op. cit.*, 16.

Entre els cognoms, l'alternança Xetanti / Setanti no és pas l'únic exemple d'aquesta variació: és el cas, també, de Xicart / Sicart; Xisquella / Sisquella, i potser de Xifre / Sifre. Per no parlar del vulgarisme Xanxas, per Sánchez, que abans s'aplicava als castellans de manera políticament incorrecta. I encara hi podríem afegir hipocorístics del tipus Xisco / Cisco. Però el que ara importa destacar és que, de totes les grafies amb què apareix un cognom tan insòlit com el que ens ocupa, mai no trobem *Setenti, *Satenti, *Xetenti o similars, com fóra lògic si fos un mot agut. I corrobora aquesta observació la transformació que apareix en la documentació castellana antiga: Setante, mot pla, i no *Setantín.⁹

Extingit aquest llinatge al segle XVII, quan els historiadors han hagut de rescatar el nom d'aquests personatges, han accentuat invariablement el cognom com si fos agut, segurament perquè en català és més eufònic Setantí (com Albertí, Palahí, Ruhí, etc.) que Setanti. El problema no s'hauria plantejat si els escrits dels segles XVI i XVII haguessin fet servir unes regles d'accentuació sistemàtiques —més o menys sistemàtiques— com avui. Llavors, els accents tenien com a màxim un valor diacrític: servien per diferenciar *canta* de *cantà*, *premia* de *premià*, *pati* de *patí*, etc.; però, encara que fos així, en els manuscrits no podien aparèixer fàcilment accents sobre la *i*, perquè el punt de la lletra, cargolat sovint en forma de coma, ho impedia.

La confirmació del caràcter pla del cognom Setanti s'ha de provar, doncs, d'una altra manera. Per exemple, a través de la poesia, on la isometria i la regularitat accentual pot ajudar al nostre propòsit. I casualment tenim dos exemples que corroboren la nostra opinió.

El primer és un decasíl·lab de l'escriptor alguerès Antonio de Lo Frasso, tret de l'«Égloga entre Frexano y Claridoro, y triumpho en alabanza de cinquenta damas de Barcelona» inclosa dins la novel·la de cavalleries *Los diez libros de Fortuna de Amor* (1573):

De varonil presencia acompañada,
y su gentil rostro qual leche y rosa
es Mariana Setanti la discreta
que-n ella no hallarás cosa imperfeta.¹⁰

Lo Frasso no era un gran poeta, i l'eufonia del segon vers és clarament defectuosa, però la regularitat accentual dels decasíl·labs —encara que sigui forçada— es compleix, sempre amb la combinació 6, 10: 4, 6, 10 al primer; 4, 6, 10 al segon (fent abstracció de l'accent a la cinquena); 3, 6, 10 al tercer (fent sinalefa a *Mariana*); 2, 6, 10 al quart. Notem que el vers tercer no és mètric si l'accent de *Setanti* cau a l'última síl·laba.

9. CORTÈS, *op. cit.*, 198.

10. Antonio de LO FRASSO, *Los diez libros de Fortuna de Amor*, Barcelona, Pedro Malo, 1573, f. 221v; edició facsímil; Maria A. ROCA MUSSONS, *Antonio Lo Frasso militar de l'Alguer*, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Càller, 1992.

El segon exemple el forneix un plec solt anònim publicat a Barcelona el 1606, l'última estrofa del qual diu:

Lo qui les cobles à fetes
és soldad de la Unió,
dels sent hòmens de Setanti
sent un pobre companyó,
y de la dezena astuta
d'en Fort, que tots conexeu,
que per bé de Cathalunya
les ha fetes com veyeu.¹¹

Com es pot comprovar, es tracta de versos heptasíl·labs, que obliguen forçosament a accentuar *Setanti* a la segona síl·laba perquè el vers sigui mètric.

No hi pot haver dubte, per tant, que el cognom *Setanti* era un mot pla per a tots els qui el coneixien. Em sembla que l'Ajuntament de Barcelona hauria de tenir-ho en compte si mai s'ha de renovar la placa del carrer que avui ens recorda encara el cavaller *Setanti* —Lluís o Joaquim, tant se val. O, si més no, quan convingui reeditar el *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*.

11. *Cobles noves en llahor de la Unio, y dels beneficis y profits que ella ha aportats en Cathalunya, Compostes per un Soldad de la Unio*, Barcelona, Honofre Anglada, 1606, f. [II]v; reproduït per Joana ESCOBEDO, *Plecs poètics catalans del segle XVII de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1988, 18.